

Ένας πόλεμος σε συνέχειες κι η συνέχεια του κράτους

Η εκστρατεία του ελληνικού στρατού στην Ουκρανία το 1919

Η εκστρατεία στην Ουκρανία το 1919 είναι από τις πλέον άγνωστες στιγμές της ιστορίας του ελληνικού κράτους κι η αλήθεια είναι ότι κι εμείς μάλλον δεν θα ασχολούμασταν μαζί της αν δεν υπήρχε κάτι να μας “σπρώξει”. Τα όσα συμβαίνουν τους τελευταίους μήνες στην Ουκρανία μάς έφεραν στο νου αυτή την παλιά ιστορία, πτυχές της οποίας θα δούμε παρακάτω. Φυσικά, δεν έχουμε καμιά όρεξη να πούμε ότι “πάλι τα ίδια συμβαίνουν· οι δυτικοί πλακώνονται με τους Ρώσους”. Και για να μην τρομάξουμε τους αναγνώστες, να διευκρινίσουμε ότι δεν φιλοδοξούμε να γεμίσουμε τέσσερις σελίδες με πληροφορίες για μάχες, νεκρούς και τραυματίες. Έτσι κι αλλιώς κάτι τέτοιο κανένα νόημα δεν θα είχε. Άσε που δεν θα έλυσε τα βασικά προβλήματα, με τα οποία ήρθαμε αντιμέτωποι καθώς μαθαίναμε τα πώς και τα γιατί της εν λόγω εκστρατείας. Προβλήματα, τα οποία μας θέτουν αυτόματα πολλά εμπόδια. Οπότε, αυτά που μπορούμε (προς το παρόν) να πούμε είναι λίγα, μιας και στο περιοδικό δεν έχουμε ασχοληθεί με τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο κι άρα δεν έχουμε τα εργαλεία για να αναδείξουμε π.χ τη σημασία του για την κατανόηση των όσων συνέβησαν στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Από την άλλη, η εκστρατεία καθαυτή συγκεντρώνει διάφορα στοιχεία αστυνομικού μυθιστορήματος που από μόνα τους θα μπορούσαν να αποτελέσουν τη μαγιά για ένα καλοκαιρινό ανάγνωσμα το οποίο θα είχε τα πάντα: από έρωτα κι επανάσταση μέχρι παρτίδες μπριτζ μεταξύ δύο νεαρών στρατιωτικών που εικοσιπέντε χρόνια μετά πήραν αντίθετους δρόμους· με τον έναν να γίνεται κατοχικός πρωθυπουργός και τον άλλο στρατιωτικός ηγέτης του Ε.Λ.Α.Σ¹. Με τα εν λόγω προβλήματα να μας θέτουν ήδη αρκετούς περιορισμούς και με τον πειρασμό να το γυρίσουμε σε ποίγ να καραδοκεί, θα προσπαθήσουμε να ρίξουμε κλεφτιές ματιές σε αυτή την ιστορία από τα παλιά.

1) Εισαγωγή

Ας πάρουμε, λοιπόν, τα πράγματα με τη σειρά κι ας δούμε λίγο σε ποια ιστορική εποχή αναφερόμαστε. Τον Γενάρη του 1919, οπότε κι ο ελληνικός στρατός ξεχύθηκε στην Ουκρανία, ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος είχε μόλις λήξει (τουλάχιστον τυπικά...). Οι χώρες της Αντάντ (δηλαδή, χοντρικά η Αγγλία κι η Γαλλία) είχαν επικρατήσει κι η Γερμανία είχε υποστεί την πρώτη της συντριβή στον 20ο αιώνα. Την ίδια στιγμή, η πρώην Ρωσική Αυτοκρατορία είχε περάσει το κατώφλι της κοσμογονίας με τον ρωσικό εμφύλιο σε πλήρη εξέλιξη και τους μπολσεβίκους να προσπαθούν να κυριαρχήσουν πάνω στα τσαρικά κατάλοιπα. Και μέσα σε όλα αυτά, ξέσπασε κι η εξέγερση των Σπαρτακιστών στο Βερολίνο. Σαν να λέμε, στ' ανατολικά ο Λένιν και στα δυτικά, έστω και για λίγες μέρες, η Ρόζα Λούξεμπουργκ...

Σε κάθε περίπτωση πάντως, το σημαντικό στοιχείο σε αυτή την υπόθεση είναι το εξής: στις αρχές του 1919, ένα μεγάλο κομμάτι της Ευρώπης και της Ασίας (τα εδάφη της πρώην Ρωσικής και της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας) είχε μια “κάπως ρευστή” θέση στο χάρτη. Να υπενθυμίσουμε μόνο ότι η ΕΣΣΔ ιδρύθηκε το 1922 και το τουρκικό κράτος το 1923. Οπότε, το 1919 οι βλέψεις κι οι ορέξεις των διάφορων κρατών που (με τον ένα ή τον άλλο τρόπο) είχαν συμφέροντα στην περιοχή έβρισκαν άπλετο χώρο για να εκφραστούν, αφού τα σύνορα δεν είχαν ακόμα σχεδιαστεί. Για τη Γερμανία π.χ, η Ουκρανία στεκόταν “ανάμεσα στη Μόσχα και το Βερολίνο” κι ο έλεγχός της ήταν απαραίτητος για την περικύκλωση της Ρωσίας. Για τη Γαλλία, ήταν το σημείο όπου έπρεπε να γίνει το ακατόρθωτο: από τη μια να μπουκώσει τον γερμανικό ιμπεριαλισμό κι από την άλλη να μην επικρατήσουν οριστικά οι μπολσεβίκοι, οι οποίοι είχαν βάλει κάτι τρικλοποδιές στο γαλλικό κεφάλαιο αφού τον Γενάρη του 1918 ακύρωσαν τα εσωτερικά κι εξωτερικά δάνεια που είχε συνάψει ο τσάρος. Κι ήταν πολλά τα λεφτά των δανείων:

“Στις πέντε μεγάλες τράπεζες της Πετρούπολης, που διέθεταν 8 δις ρούβλια, περισσότερο από το 55% του κεφαλαίου ανήκε σε γαλλικές τράπεζες. Οι γάλλοι κεφαλαιοκράτες, που είχαν εξασφαλίσει ευνοϊκότερους όρους για την τοποθέτηση των κεφαλαίων τους, δάνεισαν τα πιο πολλά στον τσάρο, και αυτοί πήραν πρώτοι την απόφαση να επέμβουν στην επαναστατημένη Ρωσία”².

Σαν να λέμε, πάνω στο κεφάλι της Ουκρανίας έσκαγαν οι διακρατικοί ανταγωνισμοί μιας εποχής που ο πλανήτης γύρναγε τούμπα κι οι ισορροπίες τού χθες κλονίζονταν συθέμελα. Μέσα σε αυτή τη διεθνή συγκυρία αναχώρησε τον Γενάρη του 1919

ο ελληνικός στρατός, στο πλάι του γαλλικού, για την Ουκρανία³. Κι έμεινε εκεί μέχρι τον Ιούνιο, οπότε κι έφυγε κακόν κακώς με προορισμό τη Σμύρνη. Φαίνεται ότι δεν έβγαλε άκρη με τους μπολσεβίκους...

2) Αθήνα-Μικρά Ασία μέσω Ουκρανίας

Εντάξει θα πει κανείς. Το γερμανικό και το γαλλικό κράτος είχαν τα θέματά τους. Το ελληνικό κράτος, όμως; Για ποιο λόγο επέλεξε να στείλει το πιο επίλεκτο σώμα του στρατού του (Α' Σώμα Στρατού) στη χιονισμένη Ουκρανία; Από οικονομικής άποψης η ελληνική αστική τάξη δεν είχε ανοικτούς λογαριασμούς με την παρέα του Λένιν. Μάλιστα είχε βγει κι ωφελημένη από την αλλαγή καθεστώτος, αφού το ελληνικό κράτος είχε απαλλαγεί απ' το χρέος που όφειλε στη Ρωσία κι έφτανε τότε τα 100.000.000 χρυσά γαλλικά φράγκα. Επιπλέον, η νέα κυβέρνηση “παραιτήθηκε από τα δικαιώματά της στο Άγιο Όρος, καθώς και από τις ιδιοκτησίες του τσαρικού κράτους σε διάφορα ευαγή ιδρύματα (ρωσικό νοσοκομείο Πειραιά, το σημερινό Τζάνειο)”⁴. Από γεωγραφική άποψη, η Ουκρανία (παρόλο που εκεί κατοικούσαν και ελληνόφωνοι πληθυσμοί που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως άλλοθι) ήταν πολύ μακριά για να συγκαταλέγεται στα “αναφαίρετα δικαιώματα” και τις “αλύτρωτες πατρίδες” που έπρεπε να προσαρτήσει το ελληνικό κράτος για να πραγματώσει τη “Μεγάλη Ιδέα”. Οπότε, τι διάολο συνέβη; Άραγε ο ελληνικός στρατός “παρασύρθηκε από τους ξένους ιμπεριαλιστές και σύρθηκε σε έναν άδικο πόλεμο” που θα έλεγε κι ο κάθε τυχαίος αριστερός πατριώτης; Ή μήπως διένυσε τη μισή Ευρώπη για να φτάσει στην Ουκρανία πολύ απλά “για να υπερασπιστεί την ελληνική μειονότητα από τα δόντια των ανθρωποφάγων μπολσεβίκων” που θα έλεγε κι ο κάθε τυχαίος δεξιός; Όπως φαντάζονται οι υποψιασμένοι αναγνώστες, τα παραπάνω ερωτήματα είναι ρητορικά· άρα τα προσπερνάμε χωρίς πολλά πολλά.

Για το ελληνικό κράτος, λοιπόν, η εκστρατεία στην Ουκρανία αποτελούσε άλλο ένα επεισόδιο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και μια “αναγκαία στάση” καθοδόν προς τη Μικρά Ασία. Δεν ήταν, δηλαδή, ούτε ακατανόητη ούτε ξεκομμένη από τη γενική επεκτατική πολιτική που αγνάντευε το Αιγαίο και γλυκοκοίταζε τον Σαγγάριο:

“Καίτοι η “ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ” αποτελεί γεγονός τόσο διάφορον εις χρόνον και τόπον, εν σχέσει με τας επιχειρήσεις του “ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΚΣΤΡΑΤΕΥΤΙΚΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΣΗΜΒΡΙΝΗΝ ΡΩΣΙΑΝ”, εν τούτοις υπάρχει εις συνδετικός κρίκος μεταξύ των δύο τούτων εκστρατειών. Ο κρίκος ούτος είναι φύσεως πολιτικής και ουχί στρατιωτικής. Διότι η Ελληνική Κυβέρνησις της εποχής εκείνης αποβλέπουσα εις την απελευθέρωσιν και προσάρτησιν εις την Ελλάδα της Ανατολικής Θράκης και της περιοχής της Σμύρνης,

1918, Παρίσι. Ο ελληνικός στρατός παρελαύνει μαζί με τον βρετανικό και τον γαλλικό κι όλοι μαζί γιορτάζουν τη νίκη στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Σαν να λέμε, το ότι τα συμφέροντα του ελληνικού κράτους βρίσκονταν στην πλευρά της Αγγλίας και της Γαλλίας ήταν κάτι που αποφασίστηκε όχι στον Β' αλλά στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο...

προθύμως συγκατετέθη να βοηθήσει τους Συμμάχους εις τον εν Ρωσία αγώνα αυτών ίνα δυνηθή να κάμψη τας προβαλλομένας αντιδράσεις”⁵.

Αντίστοιχα, ο στρατιωτικός επίτροπος Νικόλαος Σμπαρούνης ήταν πολύ ξεκάθαρος στην ημερήσια διαταγή του προς τους αξιωματικούς και τους οπλίτες την 1η Γενάρη του 1919 (την παραμονή της αναχώρησης των πρώτων τμημάτων του στρατού για τα πεδία των μαχών), ως προς το “τι δουλειά έχουν εκεί πάνω”:

“Η εκστρατεία αυτή μέλλει να αποτελέσει τιμητική σελίδα της μακράς και ενδόξου ιστορίας, συγχρόνως δε μέλλει να συντελέσει σπουδαίως εις την πραγματοποίησιν των Εθνικών μας ιδεωδών. Αρκούμαι να σας ανακοινώσω ότι συγχρόνως με την ιδικήν μας αναχώρησιν διά την Ρωσίαν, άλλα τμήματα του Ελληνικού στρατού ανεχώρησαν όπως καταλάβωσι μετά συμμαχικών στρατευμάτων την δυτικήν και ανατολικήν Θράκην και ότι εντός ολίγου θα εγκατασταθή Ελληνική Στρατιωτική βάση εις Κωνσταντινούπολιν”⁶.

3) “Οπλισμένοι εφωνάσκουν “Κάτω η Ελλάς””

Τα πρώτα τμήματα του στρατού πάτησαν το πόδι τους στην Οδησό στις 7 Γενάρη και τέθηκαν υπό τη διοίκηση της 1ης Ομάδας Μεραρχιών (Ι.Ο.Μ), επικεφαλής της οποίας ήταν ο γάλλος στρατηγός Ντ' Ανσελμ (D' Anselme). Ενάμιση μήνα αργότερα, στις 22 Φλεβάρη, ξεκίνησε η μάχη στην περιοχή της Χερσώνας με τις “συμμαχικές δυνάμεις” να προσπαθούν να ανακαταλάβουν την περιοχή και να εκδιώξουν τον Κόκκινο Στρατό. Στην προσπάθεια έμειναν, βέβαια, γιατί τέσσερις μέρες μετά αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν και να φύγουν νύχτα, μην προλαβαίνοντας να μαζέψουν ούτε τον εξοπλισμό τους και εγκαταλείποντας πολλά από τα ζώα τους γιατί δεν χώραγαν στα πλοία. Και κάπως έτσι, με το ανελέητο ψύχος και τις σφαίρες των μπολσεβίκων να τους εύχονται “καλό κατευόδιο”, πήραν το δρόμο για την επιστροφή στην Οδησό. Εκεί τους περίμενε μια νέα σειρά αποτυχημένων μαχών και “δυσμενών εξελίξεων”, μέχρι που τελικά στις 20 Μάρτη αποφασίστηκε η εκκένωση της Οδησού· ουσιαστικά το τέλος της εκστρατείας στην Ουκρανία. Ωστόσο, το 2ο Σύνταγμα Πεζικού έμεινε μέχρι τον Απρίλη στην Κριμαία⁷ και παρέμεινε “μάχιμο”, αφού όπως θα δούμε παρακάτω κατέστειλε και μια εξέγερση στη Σεβαστούπολη.

Στο σημείο αυτό, θα κάνουμε μια μικρή παρένθεση για να δούμε ποια ήταν η κατάσταση του ελληνικού στρατού λίγο πριν φύγει φουριόζος για την Ουκρανία. Αρχικά, δεν ξεχνάμε ότι μιλάμε για ένα κράτος που σχεδόν διπλασιάστηκε με τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-13 και συνέχιζε να διεκδικεί την περαιτέρω επέκτασή του, ένα κράτος που το 1919 είχε περίπου 5.000.000 κατοίκους και 300.000 στρατό, ένα εμπόλεμο κράτος που οικοδομούσε τα βασικά του χαρακτηριστικά μέσα από τον θάνατο και την καταστροφή. Που αναγνώριζε τις ιδιότητές του (και πιο συγκεκριμένα τη γεωπολιτική του σημασία) μέσα στο γενικό χαμό της εποχής. Κι όταν λέμε ελληνικό κράτος, δεν θα πρέπει να έχουμε στο μυαλό μας το μασίφ κατασκευάσμα των μεταπολιτευτικών δεκαετιών που ξεχειλίζει από εθνική ενότητα. Το ελληνικό κράτος των αρχών του 20ου αιώνα πέρασε έναν “εθνικό διχασμό” (δηλαδή κόπηκε στα δύο και κόντεψε να διαλυθεί μέχρι να δει η αστική τάξη με το μέρος ποιανού θα έμπαινε στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο), δεν ήταν καν σε θέση να εξασφαλίσει τον απαραίτητο εξοπλισμό⁸, ενώ όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω χρειάστηκε να καταφύγει στη βία για να διασφαλίσει το “αξιόμαχο” του στρατού.

Για του λόγου το αληθές, από το καλοκαίρι του 1917 μέχρι τον Δεκέμβρη του 1918 από τις τάξεις του ελληνικού στρατού είχαν λιποτακτήσει χιλιάδες στρατιώτες: το 2ο Σύνταγμα της 13ης Μεραρχίας, πριν σταλεί στην Κριμαία, έδρευε στη Λαμία. Εκεί, οι στρατιώτες στασίασαν στις 19 Γενάρη του 1918 και το έκτακτο στρατοδικείο καταδίκασε τρεις σε θάνατο, ενώ συνελλήφθησαν

Το Ξεκούρδιστο πορτοκάλι

Με την έναρξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου οι γερμανοί γεωπολιτικοί αναλυτές είχαν ήδη έτοιμη τη θεωρία τους για το “τι πρέπει να γίνει”. Ο συγγραφέας και στρατηγικός αναλυτής Paul Rohrbach, ο οποίος επηρέαζε τη χάραξη της πολιτικής του γερμανικού κράτους, είχε διατυπώσει τη “θεωρία του πορτοκαλιού”. Σύμφωνα με την αφεντικότητα αυτή θεωρία, “αυτό το φρούτο αποτελείται από διαφορετικά κομμάτια που χωρίζονται εύκολα, όπως η Ρωσική Αυτοκρατορία με τα ποικίλα τμήματά της, σαν τις επαρχίες της Βαλτικής, την Ουκρανία, την Πολωνία, κ.ά”. Θα αρκούσε “να αποκόψει κανείς αυτά τα κομμάτια το ένα από το άλλο και να τους δώσει μια σχετική αυτονομία” για να “βάλει τέλος στη Μεγάλη Ρωσική Αυτοκρατορία”. Ο κύριος Rohrbach αν και δεν επιβεβαιώθηκε, παρέμεινε ωστόσο αμετανόητος κι επέμεινε στη θεωρία του περί “κομματιών” και στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο κύριος Rohrbach δεν ήταν κάποιος εμμονικός, αλλά εξέφραζε τη συνέχεια του γερμανικού κράτους που ήθελε στα ανατολικά του να έχει ξεχωριστά κομμάτια κι όχι μια ολόκληρη πίτα. Κοίτα να δεις πράγματα! Δεν ήταν ο Χίτλερ αυτός που πρώτος “προβληματίστηκε” με την Ουκρανία, την Πολωνία και τη Ρωσία:

“Κανένας άλλος δεν προσωποποιεί καλύτερα τη μακρά γραμμή της γερμανικής πολιτικής στην Ουκρανία από τον πρωτοπόρο αυτής της πολιτικής, τον Paul Rohrbach. Όπως είχε κάνει την επαύριο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, έτσι και μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ο Rohrbach προωθούσε την εφαρμογή της “θεωρίας του πορτοκαλιού”. Όταν το 1952 αναγορεύτηκε επίτιμος πρόεδρος της επανιδρυθείσας Γερμανο-ουκρανικής Ένωσης, έγραψε -μέσα στα πλαίσια της σύγκρουσης των συστημάτων- ότι αν θέλει κανείς να κατατροπώσει τις σοσιαλιστικές χώρες, πρέπει να προωθεί “την απελευθέρωση των φυγόκεντρων δυνάμεων στο εσωτερικό της Σοβιετικής Ένωσης. Η πιο ισχυρή απ' αυτές τις δυνάμεις είναι ο εθνικός αυτοπροσδιορισμός του ουκρανικού λαού κι η επιθυμία του για εθνική ανεξαρτησία”. Υποστηρίζοντας τον ουκρανικό εθνικισμό, προοπτικά μπορεί κανείς να επιτύχει “μια συνεχή εσωτερική αναστάτωση για τη σοβιετική εξουσία κι ίσως, μια μέρα, κάτω υπό άλλες πλεονεκτικές συγκυρίες, την κατάρρευσή της”^{*}.

Και ξαναλέμε: κοίτα να δεις πράγματα!

^{*}Τα αποσπάσματα αναφέρονται στο άρθρο “Expansive ambitions”, 6/12/2013 που μπορεί να βρει κανείς στη διεύθυνση www.german-foreign-policy.com/en/fulltext/58703.

Ο κομμουνισμός και τα αφροδίσια. Ο γιατρός Σμπαρούνης, ως επιστήμονας, μπορεί αν μη τι άλλο να πει ποιο είναι το αίτιο και ποιο το αιτιατό: “...τα αφροδίσια νοσήματα είναι διαδεδομένα εις τρομακτικών βαθμών εν Οδησώ. Εις τούτο συνετέλεσε και συντελεί εισέτι αφ' ενός μεν η έλλειψις πάσης αστυιατρικής επιθεωρήσεως των κοινών γυναικών από της Επαναστάσεως και εντεύθεν, εξ άλλου δε η μεγάλη έκλυσις των πθών η οποία απαιτηρείται εις ωρισμένας κοινωνικάς τάξεις”^{**}.

^{**}Νικόλαος Σμπαρούνης-Τρίκορφος, “Ημερολόγιον της εις Ρωσίαν εκστρατείας”, Βιβλιόγραμμα, 2013, σελ. 137.

Προπαγανδιστική αφίσα των μπολσεβίκων. Με κάτι τέτοια θα πήραν αέρα τα μυαλά των γάλλων ναυτών και στασιασών. Πού να ήξεραν όμως ότι τους περίμενε στη γωνία ο ελληνικός στρατός;

περισσότεροι από 200. Στο Ναύπλιο, καταδικάστηκαν ένας λοχίας κι έξι στρατιώτες για λιποταξία, στην Κοζάνη έκτακτο στρατοδικείο καταδίκασε σε θάνατο δεκαεννέα και στρατιώτες, ενώ στις 26 Γενάρη στασίασε στη Θήβα το 2^ο Σύνταγμα Πεζικού. Μάλιστα, η κυβέρνηση Βενιζέλου, για να διαλύσει τους στασιαστές, χρησιμοποίησε το πυροβολικό και στη συνέχεια διέταξε να γίνουν συλλήψεις κι εκτελέσεις στρατιωτών⁹. Ο λόγος στον τότε υπουργό Δικαιοσύνης, Ιωάννη Τσιριμώκο:

“Αφρονες ή απάτριδες ήσαν οι επιχειρήσαντες να ατιμάσωσι την πατρίδα, να ρίψωσιν αυτήν εις αλληλοσπαραγμόν και να την καταστήσωσιν ανίκανον να αμυνθή κατά των εξωτερικών εκθρών. Απάτριδες δούλοι, όργανα των εκθρών μας (...). Ο εξαγνισμός του αίσους εις είνε· η αθρόα και ενθουσιώδης πρόσκλησις των καλουμένων υπό τα όπλα. Ο πατήρ πρέπει να εκδιώξη τον διατάζοντα να λάβη τα όπλα υιών, ο αδελφός τον αδελφόν, η μήτηρ τα τέκνα, η μνηστή να αρνηθή φίλημα εις τον δειλόν μνηστήρα, η σύζυγος να αρνηθή την αγκάλην της εις τον απάτριδα σύζυγον και οι συμπατριώται, οι φίλοι να αρνηθούν χαιρετισμόν εις τους κλονιζομένους σαν υπάρχουν τοιοούτοι. Ο άπατρις δεν πρέπει να ευρίσκη στέγην να κοιμηθή, βρύσιν να δροσίση τα χείλη του (...)”¹⁰.

Σε καιρό γενικής επιστράτευσης, δεν υπήρχε χώρος για διαταγμούς και αμφιβολίες. Όποιος στρατιώτης τόλμαγε να δυσφορήσει, έπρεπε να απομονωθεί· να μην μπορεί να σταθεί πουθενά. Κι έπρεπε το σύνολο της ελληνικής κοινωνίας να φέρε σε πέρας αυτή την επιστράτευση και να αναλάβει να λογαριαστεί με τους διαφωνούντες. Ο δρόμος για την “εκπλήρωση της Μεγάλης Ιδέας” μάλλον δεν ήταν στρωμένος με ενθουσιασμό και ροδοπέταλα... Ο ελληνικός στρατός έπρεπε να απορροφά τον ένα κραδασμό μετά τον άλλο και να είναι διαρκώς σε ετοιμότητα· στέλνοντας και μερικούς στρατιώτες στο απόσπασμα ή τη φυλακή για να έχει το κεφάλι του πιο ήσυχο. Παρόλες, βέβαια, τις απειλές και τις γλαφυρές κατάρες του κυρίου Τσιριμώκου, η δυσφορία των στρατιωτών δεν έλεγε να εξαφανιστεί. Ένα χρόνο μετά, ο αντισυνταγματάρχης Νικόλαος Πλαστήρας εκφωνώντας λόγο στους στρατιώτες και τους αξιωματικούς πριν την αναχώρηση για την Ουκρανία είχε την “αίσθηση” ότι οι στρατιώτες τον αντιμετώπιζαν με κάτι παραπάνω από φανερά αδιαφορία και ψυχρότητα: “τη στιγμή που τους ομιλούσα εξεδηλώθη και κάποια τάσις αποδοκιμασίας (...) και αν δεν υπήρχε ο φόβος των συνεπειών, ίσως να εξεδηλώνετο και εντονότερα”¹¹. Σαν να λέμε, με νύχια και με δόντια τους κράταγαν...

Και κλείνει η παρένθεση. Τον Απρίλη του 1919 λοιπόν, όταν και στασίασαν στη Σεβαστούπολη τα πληρώματα του γαλλικού στόλου, ζητήθηκε από τον σύμμαχο ελληνικό στρατό να βάλει ένα κεράκι στη συμμόρφωσή τους:

“τα πληρώματα του Γαλλικού Στόλου βγήκαν στην πόλη με κόκκινες σημαίες και ενώθηκαν με τον ρώσικο λαό. Διατάχθηκαν να γυρίσουν στα πλοία μα δεν υπάκουαν. Ο Γάλλος φρούραρχος έδωσε εντολή στο Γρηγοριάδη να χτυπήσουν τα πληρώματα και να τα εξαναγκάσουν να μπουν στα πλοία. “Μάλιστα”, απάντησε ο Γρηγοριάδης, “αλλά θέλω γραπτή διαταγή για να μη μου λέτε ύστερα πως έκανα άσχημα κλπ”. Πήρε γραπτή διαταγή και εξανάγκασε τα πληρώματα να γυρίσουν στα πλοία. Το επεισόδιο αυτό δημιούργησε κάποια ψυχρότητα ανάμεσα στους Γάλλους και στους δικούς μας και όταν το σύνταγμα επιβιβάστηκε σε πλοίο με Γάλλο καπετάνιο να μεταφερθεί στην Κωνσταντινίδα, ο Γάλλος φέρθηκε άσχημα στο Γρηγοριάδη, σε σημείο που κείνος θύμωσε, βρήκε Γαλαξειδιώτες και άλλους ναυτικούς ν’ αναλάβουν τη διεύθυνση του караβιού κι έδωσε του καπετάνιου να καταλάβει πως θα του ‘πενε την

κυβέρνηση του караβιού κι έτσι ψύχασαν και έφτασαν δίχως επεισόδιο στην Κωνσταντινίδα”¹².

Ο κύριος Γρηγοριάδης μοίρασε ξανάστρες στους γάλλους ναύτες, έβαλε στη θέση του τον γάλλο καπετάνιο και το ‘παιξε γενικός κουμανταδόρος, καλώντας (ελληνικές) ενισχύσεις μιας που έκρινε ότι οι γάλλοι δεν θα μπορούσαν να τα βγάλουν πέρα μόνοι τους. Κι έγραψε τα εξής στην αναφορά του στον Ναύαρχο Κακουλίδη:

“Λαμβάνω την τιμήν ν’ αναφέρω υμίν τα κάτωθι γεγονότα χαρακτηριστικά της διαγωγής των Γάλλων ναυτών προς τους Έλληνες στρατιώτες:

- 1) Πάντες ανεξαιρέτως οι Γάλλοι ναύται συναντώντες καθ’ οδόν στρατιώτες και Αξιωματικούς ακόμη του Συν/τος, ειρωνεύονται και απειλούν αυτούς.
- 2) Χθες περί ώραν 20 διερχόμενοι καθ’ ομάδας τας κεντρικώτερας οδούς της πόλεως ωπλισμένοι εφωνάσκουν “Κάτω η Ελλάς”, “Κάτω η Ρουμανία” πυροβολούντες.
- 3) Το πλήρωμα του “Πέτερ Καρπώφ” ηρνεύει σήμερα να επιβιβάσει εκ των εις το πλοίον πλευρισμένων φορτηγίδων δίτροχα και ζώα τινά, παρ’ ολίγον δε ν’ απολεθούν ταύτα λόγω της θαλασσοταραχής. Εζητήσαμεν την επέμβαση της Γαλλικής Ναυτικής Βάσεως, αλλά ήδη (18 ώρα) αγνοούμε αν ταύτα εφορτώθησαν.
- 4) Οι αυτοί ναύται του “Πέτερ Καρπώφ”, όχι μόνον φέρονται περιφρονητικώτατα εμπαίζοντες τους άνδρας του Συν/τος, αλλά και χθες την εσπέραν χάριν παιδιάς ή προς τιμωρίαν εξαπέλυσαν κρουνόον ύδατος δι’ ου περιέλουσαν ένα Λοχίαν και 5 στρατιώτας, ασχολουμένους εις την φόρτωσιν εις την κλίμακα του ατμοπλοίου.

(...) Τυχαία παρεξήγησις σήμερα δύναται ν’ αγάγη εις αποτελέσματα λίαν δυσάρεστα.

Ταύτα έχων υπ’ όψιν, παρακαλώ όπως μη θεωρήσπητε επουσιώδη την πρόνοιαν εν ανάγκη εξευρέσεως πληρωμάτων διά τα 4 ατμόπλοια δι’ ων θα μεταφερθή το Σύνταγμα, καθότι δεν είναι απίθανον την τελευταίαν στιγμήν να εγκαταλείψουν ούτοι τα πλοία επανερχόμενοι εις τα πολεμικά των, καθ’ όσον, ως αντελήφθη, ουδεμία επιβολή εξασκείται επ’ αυτών εκ μέρους των Αξιωματικών των.

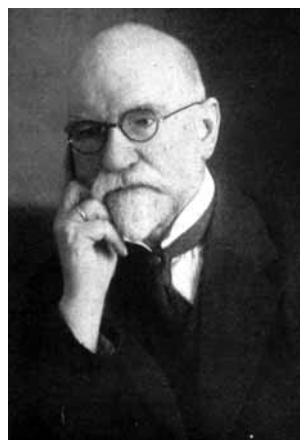
Επίσης παρακαλώ όπως μη παρίδητε την ανάγκην της συνοδείας των πλοίων διά πολεμικού τινός, δυναμένου να παράσχη συνδρομήν κατά τον πλου, διότι ουδεμία εμπιστοσύνη υπάρχει εις τα Γαλλικά πολεμικά εν περιπτώσει γεγονότος τινός”¹³.

Οι ατομικές περιπτώσεις δεν είναι ό,τι καλύτερο για να βγάλει κανείς συμπεράσματα που να μπορεί να εντάξει σε ένα ευρύτερο πλαίσιο. Γιατί τα άτομα, όταν εξετάζονται ως άτομα, δηλαδή πνιγμένα στις αντιφάσεις, τα στραβά και τα ανάποδά τους ή αντίστοιχα δαφνοστεφανωμένα να λάμπουν μέσα στις ηρωικές ικανότητες και τον εξαιρετό χαρακτήρα τους, δεν παρουσιάζονται ως εικόνες μιας περιόδου. Δεν εμφανίζονται ως αυτό που είναι: ιστορικά υποκείμενα μιας συγκεκριμένης εποχής. Κι όμως· γειωμένοι στην υλική πραγματικότητα κι όχι ιπτάμενοι χορευτές στον κόσμο των ιδεών είναι ακόμα κι αυτοί που διένυσαν τις φαινομενικά πιο αντιφατικές διαδρομές. Ακόμα κι αυτοί έχουν ένα παρελθόν που θα ξενέρωνε όποιον ψάχνει για αγνούς ήρωες και ανθρωπόμορφα τέρατα.

Η περίπτωση του “κομμουνιστοφάγου” Νεόκοσμου Γρηγοριάδη δείχνει αρκετά ξεκάθαρα ότι η πραγματικότητα είναι κάπως πιο περίπλοκη απ’ ό,τι θα βόλευε τους

Λιθογραφία του 1920. Ο Βενιζέλος κοιτάει από ψηλά την Ελλάδα των ονείρων του· των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών. Ευτυχώς, η πραγματικότητα είχε άλλα σχέδια...

Κι όμως δεν είναι ο Βενιζέλος. Είναι ο στυλοβάτης των γερμανικών γεωπολιτικών αναλύσεων Paul Rohrbach. Αν ήμασταν φυσιογνωμιστές, θα λέγαμε ότι όλες οι “διάνοιες” έχουν την ίδια κοψιά. Αλλά δεν είμαστε.

αφηγητές και τους οπαδούς της επίσημης ιστορίας: Ο αντισυνταγματάρχης πεζικού και διοικητής του 2^{ου} Συντάγματος Πεζικού στην εκστρατεία της Ουκρανίας, Νεόκοσμος Γρηγοριάδης, στη συνέχεια έλαβε μέρος στον πόλεμο στη Μικρά Ασία, ενώ στα χρόνια της κατοχής έγινε στρατιωτικός διοικητής⁴⁴ του 1^{ου} Σώματος του ΕΛΑΣ Αθηνών και το 1944 πρόεδρος του Εθνικού Συμβουλίου Κορυσάδων (δηλαδή ενός είδους Βουλής της Κυβέρνησης του Βουνού). Δεν ξέρουμε αν είχε διαβάσει Μαρξ ούτε αν κανένα μπολσεβίκος τον μετέλλαξε, μολύνοντάς τον με το μικρόβιο του κομμουνισμού όταν κυνηγόντουσαν στην Ουκρανία. Ξέρουμε όμως ότι ο Γρηγοριάδης είχε συγκεντρώσει μια τεράστια εμπειρία στη διοίκηση ενόπλων τμημάτων σε καιρό πολέμου. Ότι είχε μάθει να επιβάλει την πειθαρχία και να καταστέλλει στασιαστές· ότι είχε μάθει να είναι παρών και να δίνει εντολές σε στιγμές κρίσιμες. Αυτή τη γνώση δεν είμαστε σε θέση να πούμε με ποιον ακριβώς τρόπο την αξιοποίησε την περίοδο της κατοχής· άλλωστε δεν είναι εδώ ο κατάλληλος χώρος και χρόνος να ασχοληθούμε με κάτι τέτοιο. Δεν μπορούμε, όμως, να κάνουμε ότι η γνώση αυτή δεν υπήρχε· ή ότι ο Γρηγοριάδης (κι ο κάθε Γρηγοριάδης) “γεννήθηκε” το 1940 με το σφυροδρέπανο στο κούτελο.

4) Από τα φυσικά πρόσωπα, στη συνέχεια του κράτους

Κι αν κοιτάξουμε καλύτερα κάποια από τα πιο γνωστά πρόσωπα που πήραν μέρος στην εκστρατεία στην Ουκρανία, θα δούμε τι περίπου σημαίνει “συνέχεια του κράτους”. Έχουμε και λέμε, λοιπόν: για την υπεράσπιση των “εθνικών ιδεωδών” βρέθηκαν στην Ουκρανία οι εξής εκλεκτοί: ο Γεώργιος Τσολάκογλου, μετέπειτα κατοχικός πρωθυπουργός, ο περίφημος “Μαύρος Καβαλάρης” Νικόλαος Πλαστήρας, ο Γεώργιος Κονδύλης, μετέπειτα φιλομουσολινικός πρωθυπουργός την περίοδο του μεσοπολέμου (και γνώριμος στους αναγνώστες της στήλης “Σπουδές στο Γαλανόμαυρο”), ο Στυλιανός Γονατάς, από τους βασικούς εμπνευστές των Ταγμάτων Ασφαλείας τη δεκαετία του '40, ο Διονύσιος Παπαδόγκωνας, επικεφαλής των δωσιλογικών ενόπλων σωμάτων στην Πελοπόννησο κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Μπέρδεμα, ε;

Δεν ξέρουμε για εσάς, αλλά εμάς μας γύρισε λίγο το μάτι όταν πέσαμε μπροστά σε αυτή τη dream team. Άντε τώρα να βγάλεις άκρη, σκεφτήκαμε, και φυλάγαμε τα νώτα μας μη μας εμφανιστεί και καμιά άλλη ακριβοθώρητη φιγούρα της ιστορίας του ελληνικού κράτους που δεν θα μπορούσαμε να κουμαντάρουμε. Κι όμως. Αν αποφύγει κανείς το λαβύρινθο της κυρίαρχης αφήγησης περί “προδοτών και απόλυτου κακού”, θα δει ότι τύποι όπως ο Τσολάκογλου κι ο Παπαδόγκωνας δεν έκαναν τίποτε άλλο παρά να δουλεύουν για το ελληνικό κράτος είτε τρέχοντας στην Οδησό το 1919 είτε συνεργαζόμενοι με τους ναζί τη δεκαετία του '40. Θα δει για την ακρίβεια ότι υπάρχει μια γραμμή που συνδέει τον Α' με τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο κι ότι εκεί που η κυρίαρχη ιστορική αφήγηση κατασκευάζει “τομές, παρενθέσεις και δυσάρεστες εξαιρέσεις” για να στρογγυλέψει την πολύπλοκη και γεμάτη γωνίες πραγματικότητα του 20^{ου} αιώνα, βρίσκονται μερικές από τις πλέον άβολες στιγμές για την αστική τάξη. Έτσι λοιπόν, ο Τσολάκογλου της εκστρατείας της Ουκρανίας δεν είναι η “καλή” εκδοχή του “κακού” Τσολάκογλου της κατοχής. Γιατί ο Τσολάκογλου (κι ο κάθε άλλος παρόμοιος) προσωποποιεί τη συνέχεια του ελληνικού κράτους και δείχνει ότι εκείνος που μπορεί να συνεργάζεται με τον “εθνάρχη Βενιζέλο” μπορεί κάλλιστα εικοσιπέντε χρόνια μετά να συνεργάζεται με το στρατό της ναζιστικής Γερμανίας. Γιατί όχι; Μήπως υπάρχει κάποιου είδους ασυμβίβαστο;

Τελικά ο ελληνικός στρατός αφού έφαγε τα μούτρα του στην Ουκρανία, πήρε τα μπαλάκια του τον Ιούνιο του 1919 και πήγε στη Σμύρνη για να ξεκινήσει τη νέα φιλόδοξη εκστρατεία του. Και πώς αλλιώς, αφού ο συνεχής πόλεμος στον οποίο είχε εμπλακεί, είχε πολύ ψωμί ακόμα. Οι πείσμονες αναγνώστες που έφτασαν μέχρι εδώ, θα έχουν ήδη πα-

ρατηρήσει το προφανές: η εποχή στην οποία αναφερόμαστε ήταν μια εποχή ριζικών ανακατατάξεων σε παγκόσμιο επίπεδο. Ήταν η εποχή που στην ίδια σελίδα μιας εφημερίδας μπορούσε να διαβάσει κανείς για “τις αξιώσεις της Ελλάδας” στα Βαλκάνια και την “τουρκική λύσσα” που έμπαινε σφήνα, αλλά και για τον ρωσικό εμφύλιο και τις ταραχές των Σπαρτακιστών στο Βερολίνο. Με άλλα λόγια, ήταν μια εποχή που δεν προσφέρεται για εύκολες και συναισθηματικά φορτισμένες ερμηνείες του είδους “οι καλές δημοκρατίες, ενωμένες αγωνίστηκαν κατά του φασισμού”. Στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο οι λύκοι (μικροί και μεγάλοι) του παγκόσμιου ιμπεριαλισμού πλακώνονταν χωρίς έλεος μεταξύ τους, με σκοπό να επεκτείνουν τα σύνορα και την επιρροή τους αλλά και να ανακόψουν τη φόρα των αντιπάλων τους. Κι αυτό το ανηλέες ξέσπασμα του ιμπεριαλισμού ήταν τόσο έκδηλο που ακόμα κι ο πιο ικανός ιστορικός-ταχυδακτυλογράφος δεν θα μπορούσε να παραχώσει πίσω από βαρύγδουπες ανοησίες περί “υπεράσπισης της δημοκρατίας”. Αλλά αυτά είναι θέματα για μελλοντικά κείμενα. Τελειώνοντας, λοιπόν, αυτή την πολύ αποσπασματική αναφορά στα έργα και τις ημέρες του ελληνικού στρατού λίγο πριν και κατά τη διάρκεια της εκστρατείας στην Ουκρανία, θα θέλαμε να επιμείνουμε στο εξής: τα ζητήματα που έχασκαν ορθάνοιχτα στις αρχές του 20ου αιώνα δεν είναι από εκείνα που διευθετούνται με αναίμακτες διακρατικές συμφωνίες (αν θεωρήσουμε ότι υπάρχουν τέτοιες). Και πολύ περισσότερο δεν λύνονται μια για πάντα. Νομίζουμε ότι η περίπτωση της Ουκρανίας αποτελεί ακριβώς ένα από αυτά τα ζητήματα.

Σημειώσεις

1. Ο λόγος για τον Γεώργιο Τσολάκογλου και τον Στέφανο Σαράφη που σκότωναν την ώρα τους στην Καβάλα, περιμένοντας να πάνε στην Ουκρανία. Τελικά, ο Σαράφης δεν πρόλαβε να πάει γιατί ο ελληνικός στρατός έφυγε τρέχοντας... Βλ., Στέφανος Σαράφης, “Ιστορικές Αναμνήσεις: από τα παιδικά χρόνια ως την κατοχή”, Επικαιρότητα, 1980, σελ. 159.
2. Κώστας Αυγητίδης, “Η επέμβαση των καπιταλιστικών χωρών ενάντια στη Σοβιετική Ρωσία και η Ελλάδα, 1918 – 1920”, Σύγχρονη Εποχή, 1999, σελ. 68.
3. Το πολεμικό ναυτικό συμμετείχε σε πολεμικές επιχειρήσεις μαζί με τις αγγλογαλλικές δυνάμεις στη Μαύρη Θάλασσα ήδη από τον Νοέμβριο του 1918. Βλ., σχετικά Αυγητίδης, ό.π, σελ. 56.
4. Αυγητίδης, ό.π, σελ. 71.
5. Αυτά υποστήριζε ο Διοικητής του Α' Σώματος Στρατού Κωνσταντίνος Νίδερ. Βλ. σχετικά Γενικών Επιτελείων Στρατού, “Το ελληνικό εκστρατευτικό σώμα εις Μεσημβρινήν Ρωσίαν (1919)”, ΔΙΣ, 1955, σελ. 282.
6. Νικόλαος Σμαραούντης-Τρίκορφος, “Ημερολόγιον της εις Ρωσίαν εκστρατείας”, Βιβλιόραμα, 2013, σελ. 132.
7. Οι υπόλοιπες μονάδες συγκεντρώθηκαν στην περιοχή της Βεσσαραβίας (σημερινή Μολδαβία) και τον Ιούνιο, μέσω Ρουμανίας, έφτασαν στη Σμύρνη.
8. “Ο οπλισμός που διέθετε ο Ελληνικός Στρατός ήταν ανεπαρκής και οι ελλείψεις συμπληρώθηκαν με εφοδιασμούς από τη Βρετανία και τη Γαλλία. Αυτό όμως, είχε ως συνέπεια ο οπλισμός των μεραρχιών και σε ορισμένες περιπτώσεις και των μονάδων της ίδιας μεραρχίας να είναι ανομοιογενής και διαφορετικής προελεύσεως”, λέει ο ίδιος ο στρατός για τον εαυτό του. Βλ., Γενικό Επιτελείο Στρατού, “Επίτομη Ιστορία της συμμετοχής του Ελληνικού Στρατού στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο 1914-1918”, ΔΙΣ, 1993, σελ. 303.
9. Αυγητίδης, ό.π, σελ. 131.
10. Εφημερίδα *Εμπρός*, 30/1/1918.
11. Αυγητίδης, ό.π, σελ. 174.
12. Σαράφης, ό.π, σελ. 162.
13. Γενικών Επιτελείων Στρατού, “Το ελληνικό εκστρατευτικό σώμα...”, ό.π, σελ. 367.
14. Ο Γρηγοριάδης δεν ήταν το μόνο μεγαλοστέλεχος του ελληνικού στρατού που βρέθηκε αργότερα στις τάξεις του ΕΛΑΣ. Για την ακρίβεια, στην ουκρανική εκστρατεία είχαν πάρει μέρος δέκα από τους μετέπειτα στρατηγούς του ΕΛΑΣ. Βλ., Αυγητίδης, ό.π, σελ. 185.